

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “БЕЗПЕКА”

В умовах стрімкого соціально-економічного розвитку сучасне суспільство постійно перебуває під впливом як вже існуючих, так і появою нових проблем, загроз і викликів. Прагнення до самозбереження і безпечного розвитку є найголовнішим мотивом діяльності людини, функціонування держави та суспільства в цілому. Пошук та науково-теоретичне переосмислення поняття безпеки є об'єктивною реакцією світової спільноти, що прагне до виживання і безпечного розвитку. Так в економічній теорії, визначення поняття “безпека” має багатоаспектний вираз, але водночас відсутнє єдине бачення щодо змістовного наповнення даного поняття, тому з метою комплексного дослідження даного явища, автором узагальнено теоретичні підходи щодо його трактування.

Так В. М. Кузьомко виділяє два основні загальнометодологічні погляди щодо визначення безпеки: діяльнісний і статичний підходи. Відповідно до статичного, категорія “безпека” розуміється як “психологічне сприйняття людиною безпеки як стану захищеності від загроз” [3, с. 30]; подібний підхід знайшов відображення у роботах й інших учених Л. Коженцьовські та О. Резник. Таке трактування безпеки не у повній мірі розкриває суть цього поняття, а також проблем його практичного застосування у процесі діяльності. Прибічники діяльнісного підходу, навпаки, заперечують існування статичного і вважають його таким, що втратив актуальність.

Вагомий внесок у розвиток діяльнісного підходу щодо трактування поняття безпеки здійснив С. В. Кортунов. Автор критикує існування статичного підходу, оскільки він вже передбачає існування загроз і небезпек, що впливають на певний об'єкт чи суб'єкт, і які необхідно усувати або мінімізувати. Натомість вважає, що безпечним чи небезпечним є система діяльності, яка не залежить від умов зовнішнього середовища; безпека залежить від високого рівня організації, методів і засобів роботи у зовнішньому середовищі.

Попри існування кожного із підходів щодо визначення безпеки окремо, В. М. Кузьомко [3] наполягає, на тому, що статичний і діяльнісний підходи доцільно розглядати не як альтернативні, але як взаємодоповнюючі, цим самим виділяючи комплексний підхід, що дозволить з різних сторін розглядати поняття “безпека”.

Більш повна класифікація понятійного апарату безпеки була запропонована С. З. Павленко.

Науковець згрупував існуючі визначення категорії за такими напрямками:

безпека як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави;

безпека як відсутність небезпеки, збереження, надійність;

безпека як властивість (атрибут) системи; безпека як специфічна діяльність;

безпека як стан між різними суб'єктами соціуму;

безпека як стан, що сприяє найбільш повному задоволенню потреб соціальної системи;

безпека як сукупність факторів, що забезпечують розвиток держави;

безпека як культурно-історичний феномен [5, с. 94-99].

Така розгорнута класифікація понятійного апарату категорії безпеки, на нашу думку, є дещо розмитою і не дає змоги чітко розмежувати напрями дослідження категорії.

Аналізуючи визначення безпеки варто звернути увагу на дослідження А. А. Гриценка, який виокремлює іншу класифікацію понятійного апарату безпеки. Попри це, автор розмежовує трактування безпеки суто на побутовому рівні, як “відсутність загроз, захищеність” і у сучасній науці, зокрема виділяє такі підходи:

безпека як стан захищеності інтересів; безпека як стан (умова) діяльності, що сприяє збереженню і успішному функціонуванню суб'єкта (об'єкта);

безпека як специфічна діяльність з виявлення та нейтралізації небезпек;

безпека як фактор розвитку і безпека як така, що забезпечується розвитком;

безпека як стійкість (стабільність) відкритих нелінійних нерівноважних систем, що самоорганізуються. Цей підхід перетинається з попереднім підходом, оскільки розглядає об'єкти через їх динаміку та розвиток [1].

В умовах динамічного прискорення суспільно-економічного та науково-технічного розвитку, і відповідно, переосмислення ролі людини у сфері суспільного життя, актуальності набирає й перегляд сутності безпеки. На сьогодні безпеку слід ототожнювати з процесами попередження, управління та розвитком. Так, російський науковець А. Д. Урсул не лише ототожнює безпеку з розвитком, а наголошує на тому, що “...безпека може бути забезпечена більшою мірою не засобами захисту, а ефективною реалізацією стратегії сталого розвитку” [6].

Нові реалії сучасного світового розвитку вимагають дещо іншого підходу до визначення категорії “безпека”. На нашу думку, категорію безпеки необхідно розглядати не у статичному вимірі, а у динамічному: як “тип динамічної рівноваги, характерний для складних саморегульованих систем і станів у підтримці суттєво важливих для збереження системи параметрів в доступних межах” [4].

Попри ретельне дослідження сутності безпеки, відзначимо, що певне коло завдань, пов’язаних з аналізом сутності категорії “безпека”, потребує постійного вивчення, адаптації і розвитку для потреб практичної і науково-дослідної діяльності, зокрема застосування поняття у рамках концепції безпеки людського розвитку. Найявніші суперечок та визначених автором термінологічних розбіжностей у розумінні категорії “безпека” визначає необхідність проведення контент-аналізу сутності категорії “безпека”.

Так, проаналізувавши сукупність дефініцій, запропонованих як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями щодо проблем безпеки та сучасного бачення поняття, автором виокремлено основні категорійні ознаки поняття: стан явища (родовий компонент), суб’єкт безпеки (те, на що чиниться вплив), мета, фактори впливу та заходи із забезпечення захисту, рис.

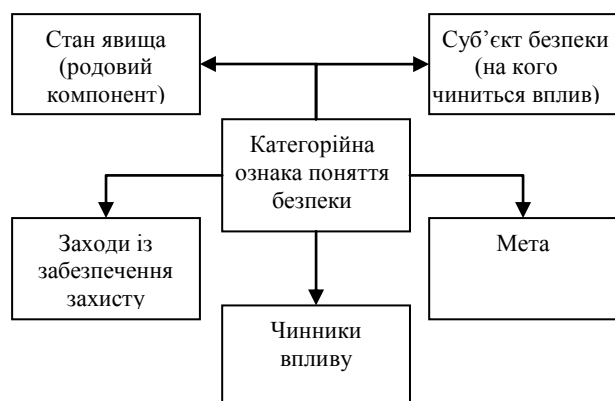

Рис. Категорійна ознака поняття безпеки

За допомогою використання контент аналізу, систематизовано комбінації категорійних ознак, що можуть утворюють різні варіанти опису поняття безпеки, за допомогою яких можна ідентифікувати міркування щодо змістовного наповнення поняття кожного з досліджуваних літературних джерел.

Так, у результаті контент-аналізу, з’ясовано, що відповідно до родового компоненту категорії, переважна більшість авторів визначень розглядають безпеку у статичному стані – об’єктивному чи суб’єктивному, та як певний стан захищеності. Поняття безпеки як динамічного явища відображено у визначенні Б. Бузана, який розглядає безпеку крізь призму людського розвитку – свобода від загроз і розширення можливостей.

Відповідно до статико-динамічної ознаки, науковці визначають безпеку як тип динамічної рівноваги, стан, що характеризує стабільність та

баланс суперечностей у розвитку, стан, за якого забезпечується сталий та збалансований розвиток. Таким чином, варто звернути увагу на існування тісного зв’язку між безпекою та розвитком, що досліджувалось у працях С. І. Дорогунцова, О. М. Ральчук та А. М. Федоришевої. Згідно із розглянутими працями авторів, безпека є “інваріантом існування розвитку”; безпека є транстермінологічним поняттям, тобто природа поняття безпеки охоплює аспекти людського й природного начала. Автори вважають, що “безпека-розвиток відповідає сталому розвитку соціоприродної системи і є динамічною формою існування безпеки” [2]. Погоджуючись з іншим науковцем В. М. Кузьомко, поняття “безпека” і “розвиток” тісно взаємопов’язані, “...відображаючи складність механізмів забезпечення функціонування і розвитку соціально-економічних систем” [3, с. 29].

Узагальнюючи вищевказане, відзначимо, що поява нових глобальних проблем, що перешкоджають суспільному розвитку, потребує переосмислення поняття “безпека”. За результатами аналізу, систематизовано основні підходи сучасних науковців до розуміння сутності поняття “безпеки”

Таким чином, у результаті систематизації сукупності наукових джерел, узагальнивши досвід науковців, що досліджували проблеми безпеки запропоновано авторське визначення безпеки, під яким пропонуємо розуміти стан стійкої (стабільної) динамічної рівноваги предмета, явища чи процесу з метою збереження основних характеристик і параметрів, стабільності розвитку і функціонування.

Список літератури

1. А. Гриценко “Концептуальные подходы к определению онтологического статуса феномена безопасности”, *Актуальные проблемы гуманитарных и социальных исследований*, с. 133-138, 2007.
2. С. Дорогунцов, О. Ральчук та А. Федоришева, *Безпека розвитку і безпека стабільності – відповідь на виклики глобалізації*. Київ, Україна: Т-во “Знання України”, 2004.
3. В. Кузьомко “Економічна безпека як наукова категорія”, *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*, Вип. 9, с. 29-34, 2010.
4. М. Лесков “Гомеостатические процессы и теория безопасности”, *Безопасность: Информационный сборник*, № 4, с. 66, 1994.
5. С. Павленко “Безопасность российского государства как политическая проблема”, дис. д-ра полит. наук, Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, М., 1998.
6. А. Урсул “Обеспечение национальной безопасности через приоритеты устойчивого развития” *НВ: Национальная безопасность*, № 1, 2013. [Электронный ресурс] Доступно: http://e-notabene.ru/nb/article_325.html. – Дата обращения: Март. 22, 2018.